

Вячаслаў Мартысюк

Брэст

### Недрукаваны беларускі віншавальны верш з першай паловы XIX стагоддзя ў зборах Яна Чачота<sup>1</sup>

Ян Чачот збіраў (сам і з дапамогаю карэспандэнтаў) не толькі творы народнага маўлення. Ён добра знаў сучаснае яму, а таксама даўнейшае краснае пісьменства, пераймаючы яго ўзоры, наследуючы ім ува ўласных польска-/беларускамоўных мастацкіх тэкстах.

Захаваная рукапісная спадчына Я. Чачота, расцярушаная па ўсім свеце, у належны спосаб не вывучаная, не апублікаваная ў нас, на жаль, данесла мала слядоў зацікаўлення паэта-філамата беларускай “народнай літаратурай невядомага (а мо’ тады – напару – і вядомага: хто цяпер згадае?) аўторства” (Максім Гарэцкі). Але сёе-тое ўсё ж дайшло да сённяшняга часу. “Штучныя творы” ёсць, прыкладам, у гэтак званым *Raptularzu (Zbióru Różnych Pism Wierszem u Prozą w Tym Manuskrypcie Znaydujących się. Roku 1808 20 Maia)*, што некалі належаў паэту, у ацалелай частцы тамка *Piosnki wiesniacze znad Dzwiny, z okolic Lepla i s samego Lepla położonego nad jeziorem obszerném i wychodzącą z niego rzeką Ułq (czasem Uljanką zwaną) i wpadającą do Dzwiny pod miasteczkiem Ułq. Część 2-ga. Miedzy 1836–1839 zebrane*. На апошнім дакуменце нам хацелася б запыніцца.

Гэтая ацалелая другая частка (на два сшыткі) *Piosnek wiesniaczych znad Dzwiny, z okolic Lepla...* перад вайною была ў зборах Віленскага беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Лёс першае часткі не высветлены. Мажліва, яе знішчылі (на знішчэнне былі засуджаны і ўспомненыя вышэй сшыткі, толькі цудам унікнуўшы загубы разам з іншаю “макулатурай”), мажліва – нехта прысабечыў дакумент у даваенны або ў паваенны перыяд; мог ён страціцца яшчэ раней.

Рукапіс, выяўлены ў 1960-х гадах у фондах Інстытуту літоўскай літаратуры і фальклору ў Вільні<sup>2</sup> (трапіўшы туды з Коўні), каштоўны тым, што ўтрымвае шмат матэрыялаў, якія не ўвайшлі ў друкаваныя зборнікі Я. Чачота: песні, казкі, загадкі і інш. Збольшага гэта

<sup>1</sup> Tekst artykułu jest drukowany w redakcji autorskiej [red.].

<sup>2</sup> А. Я к ш э в і ч у с, *Рукапісы Яна Чачота*, ЛіМ, 1963, 21 мая; Л. М а л а ш, *Ян Чечет и его рукописные сборники* [у:] *Материалы научной конференции: К сорокалетию библиотеки [АН БССР]*, Минск 1965, с. 102–121.

апублікавана<sup>1</sup>. З выняткам хіба што некаторых вельмі цікавых слоўнічкаў (*Wyrazy krewickie ze Śluckiego powiatu*), моўных зацемак і двух твораў нефальклорнага паходжання. Першы з іх, французскамоўны *Le retour à chapelle*, памылкова прыпісваны самому Я. Чачоту (у запраўднасці ж паэт – або нехта яшчэ – толькі спісаў яго; спісаў ужо як песню, у змененым выглядзе), належыць Сабіне Казімеры Амбаль Тасцю (1798–1885). Другі, беларускамоўны твор *Barys*, становіць сабою, паводле характарыстыкі Леанілы Малаш, вішавальны верш, адмысловую “інтэрмедую”, напісаную ксяндзом, некалі уніятам, а спяваную абшарніку Шаўману ў фальварку пад Улай у Лепельскім павеце. Даследніца адцеміла чыста народны характар мастацкіх сродкаў, выкарыстаных у творы, прыпомніла, што падобныя вершы былі вельмі пашыраныя ў Беларусі: пра гэта падрабязна пісала ў сваіх мемуарах Ева Фялінская.

*Barys*, зразак беларускай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя – адно цела і кроў з даўнейшымі беларускімі вітаннямі-віншаваннямі другой паловы XVII–XVIII стагоддзя, з сучаснымі яму/узнёклымі крыху пазней вершамі кашталту *Bondar Sawasciej, Powinszawannie Pora, Powinszawannie Pana*. Чытаючы яго, разумееш, скуль бяруць свае вытокі такія Чачотавы творы, як, прыкладам, *Jeżowe* – “дыялог” (Л. Малаш), “драматычная паэма” (Уладзімір Казбярук), напісаная на чэсць Юзафа Яжоўскага, прэзідэнта Таварыства філаматаў.

Ніжэй паданы тэкст мы публікуем з захаваннем усіх арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў рукапіснага арыгіналу: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Lietuvių tautosakos rankraštynas (LTR). LTR 3556-544-2, k. 60–61v*. Выказваем шчырую падзяку загадніцы аддзелу фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў Дзяржаўнай навукавай установы “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі”, доктарцы філалагічных навук, дацэнтцы Тацяне Васілеўне Валодзінай, працаўнікам беларускага ПЭН-цэнтру і Інстытуту літоўскай літаратуры і фальклору за дапамогу і спрыянне ў працы.

<sup>1</sup> *Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў*, уклад., сістэм. тэкстаў і камент. В. І. Скідана і А. М. Хрушчова, уступ. арт. Т. В. Валодзінай, Мінск 1997, 342 с.

Napisane pr. Xiędza niegdyś Unitę: śpiewane  
Szaumanowi dziedzicowi folwarku pod Ułą  
w Lepelskiem.

### **Barys**

- [“]Jaśnie Wialmożny nasz Panie! –  
My czy u wieczara czy zrania,  
Czy u chacie, czy u|letku czy zimoj –  
Czy u wosiani czy wiasnoj, –  
5 Czy u|chacie, czy u|kleci;  
Szczera spryjaim Waszeci –  
A|kap taho dakazać,  
I|kap toja świet|moh znać;  
Szto Ty|pomnisz|na|nasz stan,  
10 Jak dobry, przystupny, Pan.. –  
Pryszli Ciabie pawitać  
Douhich let miłych|żałać  
I|piesieńku zapiejać. –  
Pazwolżasz nam prastaczkóm,  
15 Twaim Panie mužyczkóm:  
Ad|usiěj Kmieci – Tabie Waszeci;  
Piesieńku|zapieci.. –  
I ad usiěj braci – pawinszowaci. –  
-----  
20 Wołaść nasza Panie!.. nas k|Tabie|prysłała,  
I pawinszowaci, szczéra przykazała: –  
Bo Ty|nasz Pan dobry, a|my|Twaje Kmieci;  
Ty|nam, tak jak|bačka, my jak|Twaje dzieci,  
Pryjmiż|nasz|Pakłon (*dwa|razy*)  
Nutcoż bratcy stańmy u radzie!. –  
25 Da zapiějmy choć nieuskładzie,  
Naszamu Panu! – (*dwa|razy*),,  
Ł u k j a n: Jon pryhonam niaciamiażyć...  
S y m o n: Heta praudu|Łukjan każyć. –  
B a r y s: A i heta niepaureczy  
30 Szto Jon tak jak|bačka rodny,  
Hlanić u|piecz, i pad pieczy,  
Kap muzyk|niabyu hałodny;  
U s i e: Mieu chleba i soli i Kaszy dawoli! –  
J a n k a: ...Stanić hlanić; dość nam taho,  
35 I h n a t: Kiuniec pałcam, znaim Jaho,  
C h w i a d o s: Idziom da|raboty – } (*dwa|razy*)  
Z i s c i n n o j a c h w o t y, }  
J a n k a: Pahlad Jaho ziaziulczyny,

- 40 Miłe|woczki maić,  
Słoucaż|jaho cukrowany, usiak|Jaho kacha[ić]  
I wiasniak, i dwarak i żydy i chłopy,  
Tak|jak|I|Czop u snopy.. –  
Usie bjuć czałom... (*dwa|razy*)
- A d a m: 45 Pomniż Ty|Symon Żyhała,  
Jak u nas chleba niestała? –  
Jak tahdy|nasz|Pan charoszy,  
Niežaleu hatowych|hroszy;  
Z|miaszkou swaich|wytrasau, a|dla|nas chleba|kuplau
- S y m o n: 50 Praudu nasz|Adam skazau  
I chtoż ~~toha~~, taho niespaznau?:–  
Szto nieubrauby i ukałoszy,  
Skolka Jon razsypau hroszy,–
- U s i e: 55 Niechajżeż nasz|Pan, żywieć ludzi|znan,  
Niet u nas takoha|daru, szto dać Panu na achwiaru  
Adnakaważ rybaczki, Twaje|Panie mužyczki;  
Choć durny|niaszybki – Nawudziuszzy rybki,  
Choczuć|Tabie|dać, pazwolże pryniać! –  
A my choć pa|try jajeczki, i choć pa|dźwie|pierapieczki,  
Szczeryńka|Panu składaім i szczaśliwych let żałam,  
60 Bo Panu spryjaim. – (*dwa|razy*)
- B a r y s: 65 A|ja Barys Laśnik, nia|jość Pański zdrajca,  
Zmieciu, streliu, zabiu, prynios Panu|zajca;  
I|choć mała daru, prymij na|achwiaru,  
Bo bolij nie|maju (*dwa|razy*). –
- Ł u k j a n: 65 A|ja Pański tkacz, Łukjan,  
Prynios pałatna, na|stan;  
I niekalka par Sarwet;  
Wytkanych|u pieraplet;  
Używaj zdarou – (*dwa|razy*)
- J ó z e f a t: 70 A ja prastak Jazapat,  
Naławiuszy|Karapat;  
Chawau|dahetul u|kleci;  
A Ciapier prynios Waszeci;  
Na|hadawy prażnik – (*dwa|razy*)
- U s i e: 75 Serdcaż|nasza bolij choćyć,  
Janoż usio, tut sakoczyć;  
Da|sztoż mužyczkom rabić?..  
Niechym Pana abdaryć!.. (*dwa|razy*) –  
Żywiż Panie!.. nie|chwaréj!..  
80 Dla|nas i dobrych|ludziéj!..  
Budź pa|świetu hromki – jak|u|Krożach dzwon,!..  
Krepki i kremiany, tak|jak toj aro! –  
A ciapieraż maje bratcy, woźniasiomko ruki! –

- 85 I|zawiadziom usie umieście, da Hospada huki;  
Sztoby nasz|Pan usiahdy|Żyu nieznajuczy biady,! –  
Kap|radziu harod i żyta, Hetak żałać Mikita,  
Kap radziu jaczmień awios – Hetak|żałać Chwiadoss.  
Kap Karou, chawau Boh sam, } (dwa|razy)  
Hetak|żałać Adam! –
- 90 Pryjmiż Panie, ad|nas hetuju kurnu! –  
Pa|prostaści pa|szczeraści, choć trocha durnu.  
Bo Ty nasz|Pan|dobry, a|my|Twaje Kmieci,  
Żywiż|zdarou z|Paniaj|na|paciechu|Dziecij.